

Роль фінансів домогосподарств у розвитку страхування в Україні

Кулина Г.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування
Тернопільського національного економічного університету

У статті обґрунтовано необхідність залучення фінансів домогосподарств у сприянні розвитку страхування шляхом трансформації їхніх заощаджень у потужний інвестиційний ресурс, новелізації на цій основі страхових послуг, які були б більш прийнятні вітчизняному страхувальнику, та каналів їх просування на ринок. Визначено основні джерела та виявлено тенденції розвитку доходів домогосподарств. Проаналізовано середній розмір заощаджень на одну особу та їх питому вагу у структурі наявних доходів домогосподарств у різних країнах світу. Виявлено особливості інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні та світі й окреслено чинники, що на неї впливають. Визначено передумови підвищення участі домогосподарств в інвестиційних процесах задля активізації страхової діяльності в Україні.

Ключові слова: домогосподарства, доходи і витрати домогосподарств, інвестиційна поведінка домогосподарств, інвестиційні ресурси, страхування, фінанси домогосподарств.

Кулына Г.М. РОЛЬ ФИНАНСОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ В РАЗВИТИИ СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье обоснована необходимость привлечения финансов домохозяйств в содействии развитию страхования путем трансформации их сбережений в мощный инвестиционный ресурс, новелизации на этой основе страховых услуг, которые были бы более приемлемы для отечественного страхователя, и каналов их продвижения на рынок. Определены основные источники и выявлены тенденции развития доходов домохозяйств. Проанализированы средний размер сбережений на душу населения и их удельный вес в структуре располагаемых доходов домохозяйств в разных странах мира. Выявлены особенности инвестиционного поведения домохозяйств в Украине и мире и обозначены факторы, на нее влияющие. Определены предпосылки повышения участия домохозяйств в инвестиционных процессах для активизации страховой деятельности в Украине.

Ключевые слова: домохозяйства, доходы и расходы домохозяйств, инвестиционное поведение домохозяйств, инвестиционные ресурсы, страхование, финансы домохозяйств.

Kulyna H.M. ROLE OF HOUSEHOLDS IN DEVELOPMENT FINANCE INSURANCE IN UKRAINE

The necessity of attracting household finance in the promotion of insurance by transforming their savings into a powerful investment resource, novelization on this basis of insurance services, which would be more acceptable to domestic policyholder, and channels of promotion in the market. Identified the major sources and the development trends of household incomes. Analyzed the average amount of savings per capita and their share in the structure of disposable incomes of households in different countries of the world. The features of the investment behavior of households in Ukraine and in the world and outlines the factors that affect it. Identified prerequisites for the increase of households participation in the investment processes for the intensification of the insurance activity in Ukraine.

Keywords: household income and household spending, investment behavior of households, investment funds, insurance, household finances.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Пріоритетну роль у забезпеченні сталого економічного зростання відіграють інвестиційні ресурси, які за своєю природою дають змогу активізувати господарсько-виробничі процеси та зміцнити інвестиційний потенціал країни. Здебільшого вони зосереджуються в руках інституційних інвесторів, які обирають найбільш привабливі механізми та інструменти їх розміщення. Водночас такі індивідуальні інвестори, як домогосподарства, також акумулюють значні фонди фінансових ресурсів, що набувають форми заощаджень,

у високорозвинених ринкових економіках здатні активізувати економічну діяльність та обумовити максимальну її ефективність і прибутковість. Причому найпривабливішими інструментами вкладення власних грошових коштів серед населення є не банківські депозити як в Україні, а саме страхові програми, зокрема страхування життя та пенсій, недержавне пенсійне забезпечення та різноманітні фінансові інструменти ринку цінних паперів.

Для вітчизняних домогосподарств участь у розвитку страхування шляхом придбання різноманітних страхових продуктів є можли-

вою в разі формування в них належного рівня доходів і заощаджень, а також усвідомлення необхідності такого інвестування, котре передбачатиме для них вигідні умови забезпечення страхового захисту й отримання належного економічного ефекту. А зважаючи на ситуацію, яка склалася в країні, вирішення питання активізації діяльності внутрішнього інвестора є вкрай нагальним і потребує свого вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічним аспектам функціонування фінансів домогосподарств та їх ролі в економіці України, формування дохідної частини та здійснення витрат, а також особливостей і структури заощаджень населення присвячені праці таких вітчизняних дослідників, як: Ю. Воробйов, В. Ворошило, В. Заяць, Т. Кізима, В. Нагайчук, Р. Пікус, С. Юрій та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне існуючим напрацюванням та не применшуючи їх вагомості, слід акцентувати увагу на посиленні ролі фінансів домогосподарств у забезпеченні стабільного економічного зростання та здійснити диверсифікацію інструментів розміщення їхніх заощаджень через підвищення якості страхових продуктів, що забезпечить розвиток страхової справи в країні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є обґрунтування доцільності залучення фінансів домогосподарств у сприянні розвитку не лише банківського сектору, а й страхування шляхом трансформації їхніх заощаджень у потужний інвестиційний ресурс, новелізація на цій основі страхових послуг, які були би більш сприятливі вітчизняному страхувальнику, та каналів їх просування на ринок, а також окреслення шляхів посилення мотивації громадян щодо здійснення інвестування в економіку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключовою ланкою фінансової системи країни є фінанси домогосподарств, які поряд з іншими її компонентами забезпечують формування основної частини ВВП країни й податкових платежів і зборів, здійснюють кінцеве споживання та заощадження, задовольняючи при цьому власні потреби та інтереси. Відтак, домашні господарства забезпечують необхідний рівень споживчого попиту, виступають основою для формування людського капіталу й інвестування в економіку заощаджених ресурсів, надають пропозиції на ринку факторів виробництва [1]. У підсумку це дає їм змогу реалізувати власну фінансову стра-

тегію економічного розвитку та задовольняти ті потреби та інтереси, які виникають у ході ведення господарської діяльності.

Матеріальною основою зазначеного процесу слугують фінансові ресурси, під якими Ю. Воробйов та В. Ворошило розуміють «... сукупність коштів у грошовій або іншій формі, які поступають в його розпорядження за рахунок власних джерел шляхом розподілу і перерозподілу частини ВВП, а також за рахунок позикових джерел, і використовуються для задоволення потреб домогосподарств, виконання фінансових зобов'язань і формування заощаджень (накопичень)» [2, с. 30].

Основною формуючою компонентою фінансових ресурсів домогосподарств є: 1) доходи від зайнятості за наймом у сфері матеріального виробництва, сфери послуг та управління (оплата праці); 2) доходи від підприємницької діяльності та від зайнятості в особистих підсобних господарствах; 3) доходи від власності і залучені ресурси фінансових установ; 4) міграційний капітал.

Варто наголосити, що в Україні ситуація із формуванням у домогосподарств достатніх фінансових ресурсів для забезпечення власних потреб споживчого і неспоживчого характеру є вкрай неоднозначною. Так, «...циклічні коливання соціально-економічного розвитку вносять корективи у процес формування трудових доходів населення, створення певних заощаджень та їх інвестування в економіку» [3, с. 4]. Відтак, зрозуміло, що в разі стабілізації економічної ситуації в країні, зростання ділової активності населення та акумулювання значних фондів фінансових ресурсів у громадян спостерігається поживлення участі домогосподарств в інвестиційних процесах, тому найбільш сприятливою у цьому контексті є забезпечення перманентного зростання реальних доходів громадян на основі адекватного зростання продуктивності праці, збільшення рівня ВВП і практичне втілення прогнозованої ситуації в країні.

Загалом, до 2013 р. в Україні спостерігалася тенденція до нарощення обсягу доходів домашніми господарствами (рис. 1).

У 2014 р. відбулося зменшення розміру зазначеного показника на 31,98 млн. грн., що стало наслідком політико-економічної кризи, яка охопила країну. Позитивним моментом у 2015 р. стало певне підвищення обсягу доходів домогосподарств, які, за попередніми даними, становили 1 743,98 млн. грн. Незважаючи на збільшення абсолютного значення доходів домогосподарств упродовж

2010–2013 рр., темпи їх зростання, навпаки, знижувалися. Лише за останній аналізований рік їх величина набула позитивного висхідного значення і становила 115%, тобто досягла рівня 2011–2012 рр. Така тенденція пояснюється тим, що в Україні кожен третій зайнятий працює в державному секторі і, відповідно, фінансується за рахунок коштів бюджету. Так, у 2015 р. витрати на оплату праці бюджетників становили понад 7% ВВП. Окрім того, значна частка у складі витрат домогосподарств і найбільша з-поміж європейських країн належить придбанню товарів – 50,1% у 2012–2013 рр. та 51,9% у 2014 р. [5], тоді як найменше витрачають мешканці Люксембургу – 8,8%, менше 10% – жителі Великобританії та Швеції. У решті країн показники коливаються від 10% до 50% [6]. При цьому в Україні серед-

ній розмір заощаджень на одну особу становить 46 євро, у Сербії – 43 євро. У Німеччині зазначений показник становить 199 євро, в Австрії – 170, у Польщі – 99, у Словаччині – 88, у Чехії – 83, у Туреччині – 73, у Хорватії – 59 [7, с. 113]. Загалом, питому вагу чистих заощаджень у структурі наявних доходів домашніх господарств України та інших країн світу у 2014 р. подано на рис. 2.

Якщо розглянути ситуацію, що склалася у світі щодо отримання доходів населенням різних країн, то за 2014–2015 рр. лише чотири країни засвідчили збільшення обсягу реальних доходів своїх громадян: Гонконг (8%), Китай (7%), США (близько 6%) та Саудівська Аравія (близько 5%) [11]. Відмітимо, що в 2014 р. США займали лідируючі позиції щодо підвищення добробуту своїх грома-

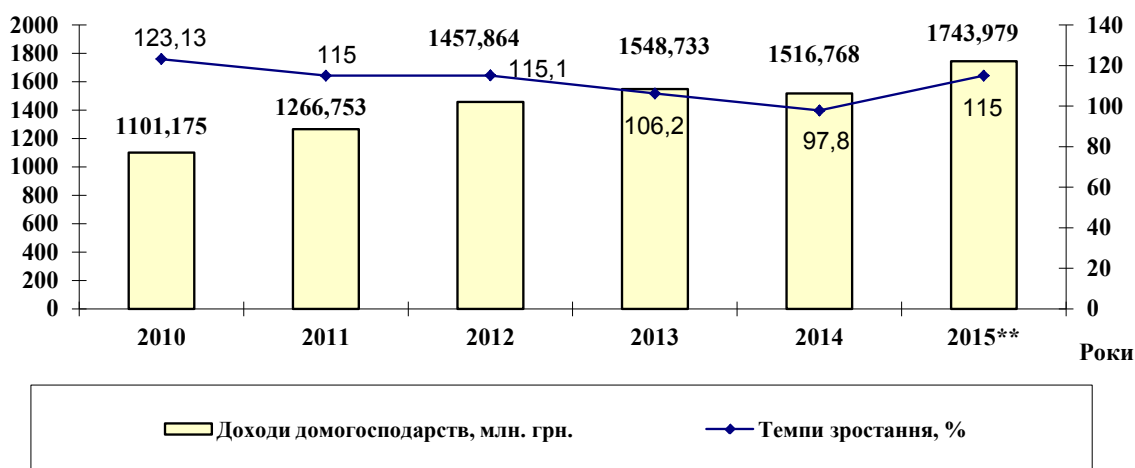

Рис. 1. Динаміка обсягу і темпи зростання доходів домогосподарств України за 2010–2015 рр. *

* Розроблено автором на основі [4].

** Попередні дані.

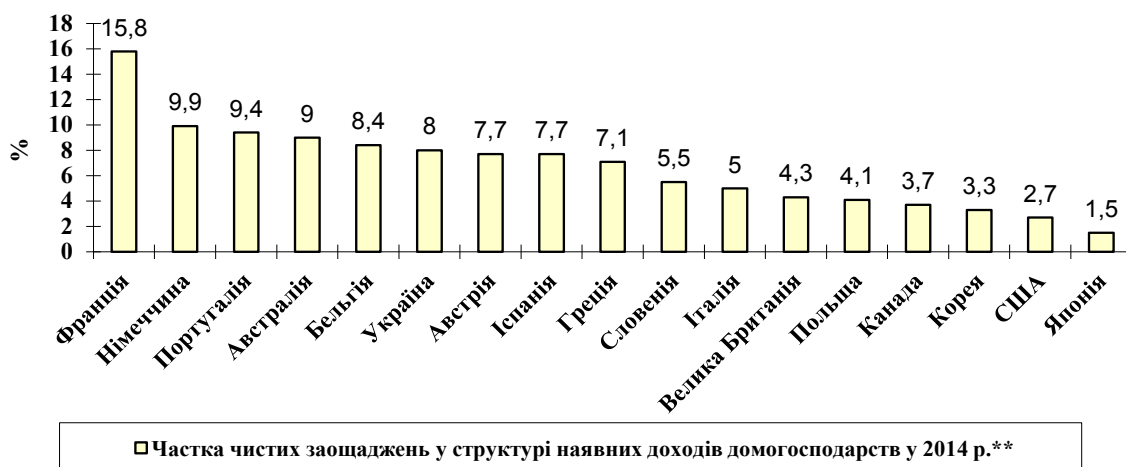

Рис. 2. Питому вагу чистих заощаджень у структурі наявних доходів домашніх господарств у 2014 р., %*

* Розроблено автором на основі [4; 8–10].

** Попередні дані.

дян, котре становило 4,6 трлн. дол. США за рік. Друге місце зайняв Китай із показником 1,5 трлн. дол. США, а Великобританія – третє із 360 млрд. дол. США. Водночас у Бразилії та Колумбії реальні доходи домогосподарств скоротилися майже на 25%, у Росії – майже на 40%.

Варто наголосити, що політико-економічна нестабільність і зростаючий вплив економічних викликів і загроз в Україні позначилися на фінансовому стані вітчизняних домогосподарств, а це, своєю чергою, відобразилося на обсягах та інструментах інвестування ними власних фінансових ресурсів і заощаджень (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать про те, що в країнах, які розвиваються і до яких належить Україна, домінують такі класичні інструменти інвестування, як банківські депозити (у 2010 р. їх обсяг становив 275 092,9 млн. грн., у 2011 р. – 310 390,5 млн. грн., у 2012 р. – 369 264,2 млн. грн., у 2013 р. – 441 951,2 млн. грн., у 2014 р. – 418 135,6 млн. грн., у 2015 р. – 410 895,5 млн. грн., а за I квартал 2016 р. збільшився до 423 705,6 млн. грн.) [12], причому це обумовлено переважно потребою у збереженні вартості фінансових ресурсів, якими розпоряджаються громадяни в умовах зростаючої інфляції.

Натомість у високорозвинених економіках вкладення в банківські депозити не перевищують 30%. Пріоритет надається саме розміщенню вільних грошових коштів у цінні папери (37%) та страхові і пенсійні програми (32%). Для порівняння, у бідних країнах структура заощаджень практично не відрізняється від національної: 63% спрямовується в банківські вклади, близько 19% – у цінні папери, 14% – на програми страхування [7, с. 114]. Саме тому розділяємо думку Т. Кізими, що у вітчизняних умовах домашні господарства досі не використовують у повному обсязі

весь спектр інвестиційних інструментів [13, 235–236], які представлені на ринках цінних паперів і фінансових послуг, а саме накопичувальне страхування життя та пенсій, різноманітне страхування життя та пенсій, різноманітне якого виступає інвестиційне страхування (unit-linked). Такий фінансовий інструмент може забезпечити задоволення більшості мотивів домогосподарств щодо заощаджень, до яких відносять:

1) заощадження, спрямовані на задоволення потреб споживчого характеру другого порядку (наступним за поточними), придбання товарів, ціна яких перевищує одноразові грошові залишки домогосподарств, кошти на відпустку тощо;

2) резервні заощадження. Це грошові ресурси, покликані забезпечити фінансову самостійність за непередбачених випадків;

3) заощадження, що спрямовані на забезпечення майбутнього своїх дітей (здоров'я, освіта тощо);

4) заощадження для підтримки соціального статусу після відходу від активної трудової діяльності [13, с. 174–178].

У високорозвинених країнах програми накопичувального страхування життя охоплюють майже 90% населення. Це підтверджується даними річних внесків зі страхування життя на душу населення. Зокрема, у 2013 р. у США їх розмір становив 2 910 дол. США, Бельгії – 2 470 дол. США, Франції – 2 445 дол. США, Німеччині – 1 304 дол. США, Іспанії – 770 дол. США, Чехії – 349 дол. США, Польщі – 293 дол. США, Росії – 14 дол. США, а в Україні – лише 6,9 дол. США [14]. Водночас, за даними Swiss Re, у 2014–2015 рр. спостерігалось певне поживлення операцій на ринку страхування життя як в індустріально розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Зокрема, страхові премії, зібрані страховими компаніями у високорозвинених країнах (Велика Британія, Італія, Люксембург, Німеччина, США, Франція, Японія тощо), у 2014 р. зросли на

Таблиця 1

Порівняльна характеристика інвестиційної поведінки домогосподарств в Україні та світі*

№ з/п	Індикатори	Україна	Розвинені країни світу
1.	Інвестиційні пріоритети	Забезпечення потреб виживання	Розвиток власного бізнесу
2.	Джерела інвестування	Недиверсифіковані джерела надходжень	Диверсифіковані джерела надходжень
3.	Характер відносин у сфері інвестування	Патерналістські відносини	Партнерські відносини
4.	Інвестиційний потенціал	Достатньо низький	Середній і високий

* Розроблено автором на основі [3, с. 5]

3,8%, у країнах, що розвиваються, – на 6,9%, а по світу в цілому – на 4,3% (зважаючи на зниження зазначеного показника в 2013 р. на 1,8%) [15]. Загалом, страховими компаніями світу вдалося акумулювати страхових премій на суму 4,778 трлн. дол. США. Варто наголосити, що приріст обсягу зібраних страхових премій у зазначений період випереджав темпи економічного розвитку розвинутих країн, однак він не в змозі досягнути рівня 2008 р.

В Україні за 2015 р. від страхувальників – фізичних осіб надійшло валових страхових премій у розмірі 10 239,5 млн. грн., що на 7,6% більше, ніж за попередній рік. Зокрема, 8 172,4 млн. грн. зібрано за видами страхування, іншими, ніж страхування життя, і решту 2 067,1 млн. грн. – за договорами страхування життя [16]. Щодо кількості укладених договорів страхування з фізичними особами, то за підсумками 2015 р. вона зазнала змін: 1) кількість укладених договорів страхування майна досягла 30 912,3 тис. од., що на 27 681,4 тис. од. більше, ніж у 2014 р.; 2) кількість укладених договорів страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ збільшилася на 27 721,7 тис. од. (становила 30 314,4 тис. од.) порівняно з відповідним показником у 2014 р.; 3) кількість укладених договорів страхування фінансових ризиків досягла 8 124,4 тис. од.; 4) кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків зросла на 6 406,4 тис. од. порівняно з 2014 р., і становила 16 415,0 тис. од.; 5) кількість укладених договорів страхування життя також збільшилася на 606,3 тис. од. порівняно з відповідним показником 2014 р. – до 1087,3 тис. один.

Наведені дані свідчать про певні зрушення в просуванні страхових продуктів домашнім господарствам. Окрім того, більшість із них уже оцінили ефективність таких укладень не лише в короткотерміновій перспективі, але й у довготерміновій (програми страхування життя та пенсій). Разом із тим темпи зростання обсягів страхування життя та пенсій у країні поки що не забезпечують належного ефективного розвитку страхування, і, відповідно, не створено достатнього інвестиційного підґрунтя цьому процесу.

Висновки з цього дослідження. Резюмуючи зазначене вище, відмітимо, що у вітчизняній економічній системі виникла необхідність більш ефективного використання внутрішнього інвестиційного потенціалу домашніх господарств у контексті забезпечення сталого економічного зростання. Для цього варто здійснити низку заходів, які б підвищили участь

домогосподарств в інвестиційних процесах та активізували розвиток страхового ринку:

1) по-перше, доцільно продовжувати роботу щодо підвищення фінансової грамотності громадян в частині їх інформування про можливі альтернативні напрями вкладення вільних грошових коштів, які є не менш привабливими, ніж банківські депозити. Із цією метою страховим компаніям, які займаються страхуванням життя, необхідно перейти від традиційних страхових продуктів до інвестиційного страхування, яке для страхувальників має певні переваги: а) вищий рівень прибутковості через більш ефективне розміщення інвестованих ресурсів зі збереженням страхового захисту; б) диверсифікація страхового поліса (можливість вибору більш прибуткового і водночас більш ризикового поліса чи навпаки), а також гарантованість зміни напрямів розміщення коштів поліса (мінімум три рази на рік); висока ліквідність такого інвестування, яка гарантується не за всіма полісами, однак є ефективною за нагальної необхідності в готівці.

Зазначена новелізація страхових продуктів дасть змогу змінити напрям роботи страховиків щодо трансформації вільних грошових коштів домогосподарств в інвестиційні ресурси. Водночас цьому процесу передують активна праця щодо мотивації населення до заощаджень і зміни їх структури витрат;

2) по-друге, покращання рівня фінансового забезпечення громадян країни не лише за рахунок виваженої державної політики соціального захисту (субсидювання та допомог), а власне сприяння розвитку підприємництва і самих домашніх господарств, активізації їх діяльності; відновлення сприятливого інвестиційного клімату; стримування рівня інфляції; забезпечення виходу бізнесу з тіні;

3) по-третє, вдосконалення системи управління ризиками задля мінімізації трансакційних витрат в умовах нестабільності економічного розвитку та посилення впливу фінансових викликів і загроз; покращання механізмів страхування заощаджень і гарантування збереження вкладів;

4) по-четверте, завершення реформування пенсійної системи з активізацією недержавного пенсійного забезпечення через відповідні програми страхових компаній.

Окреслені шляхи дадуть змогу активізувати участь домогосподарств в операціях на фінансовому ринку саме як індивідуальних інвесторів, забезпечать трансформацію їхніх неактивних фінансових ресурсів в активний інвестиційний капітал, який стане запорукою

покращання соціально-економічного становища країни. Як результат, це стимулює діяльність інституційних інвесторів і змусить їх посилити конкурентні переваги на ринку. Пер-

спективним напрямом подальших досліджень є оцінка готовності вітчизняних страховиків до переходу до інвестиційного страхування та їх технічного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нагайчук В.В. Заощадження домогосподарств як джерело інвестицій в національну економіку / В.В. Нагайчук // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgjirbis_64.exe?...
2. Воробйов Ю.М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: [монографія] / Ю.М. Воробйов, В.В. Ворошило. – Сімферополь: АРІАЛ, 2013. – 232 с.
3. Заяць В.С. Інвестиційні можливості домогосподарств України: обмеження і перспективи / В.С. Заяць // Інвестиції: практика і досвід. – 2012. – № 5. – С. 4–6.
4. Доходи населення за регіонами України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Структура сукупних витрат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/at.gov.ua/>.
6. Culture of Household Savings Has Saved Indian Economy [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.thehindu.com/todays-paper/tp-national/tp-tamilnadu>.
7. Пікус Р. Місце страхування життя у процесі трансформації індивідуальних заощаджень в інвестиції / Р. Пікус, К. Бражко // Економіка та держава. – 2015. – № 4. – С. 111–116.
8. The World Bank [Electronic resource]. – Access Mode: <http://www.worldbank.org>.
9. European Commission [Electronic resource]. – Access Mode: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
10. ECB Statistical Data Warehouse [Electronic resource]. – Access Mode: <http://sdw.ecb.europa.eu/>.
11. Research Institute. Global Wealth Report 2015 [Electronic resource]. – Access Mode: <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=F2425415-DCA7-80B8-EAD989A-F9341D47E>.
12. Грошово-кредитна та фінансова статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
13. Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: [монографія] / Т.О. Кізіма. – К.: Знання, 2010. – 431 с.
14. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
15. Swiss Re представила обзор глобального рынка страхования в 2014 году – премии выросли на 3,7%, до 4,8 трлн. дол. США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/news/15/09/07/32887>.
16. Підсумки діяльності страхових компаній за 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/sk_%202015.pdf.